

Секція 1: ЛЕКСИКА, ФРАЗЕОЛОГІЯ, ЛЕКСИКОГРАФІЯ

Ірина Гарбера

*Донецький національний університет
імені Василя Стуса*

ФСГ «ЗОВНІШНІЙ ВИГЛЯД» ЯК КОМПОНЕНТ ЗНАЧЕННЄВОГО СКЛАДНИКА КОНЦЕПТУ ЛЮДИНА У ФРАЗЕОЛОГІЇ СХІДНОСТЕПОВИХ УКРАЇНСЬКИХ ГОВІРОК

У дослідженні описано фразеосемантичну групу «Зовнішній вигляд», що входить у фразеосемантичне поле «Людина», що є засобом комплексного опису значеннєвого складника концепту людина у фразеології східностепових українських говірок.

***Ключові слова:** фразеосемантична група, фразеосемантична підгрупа, концепт, ареальна фразеологічна одиниця.*

The article describes the phrase-semantic group «Appearance», which is part of the phrase-semantic field «Human», which is the means of a comprehensive description of the semantic component of the concept human in the phraseology of the Eastern steppe Ukrainian dialects.

***Keywords:** phraseological semantic group, phraseological semantic subgroup, concept, areal phraseological unit.*

Одним із напрямів ідеографічної лінгвістики на початку ХХІ ст. постає вивчення когнітивних структур і процесів, тобто картини світу. Цей напрям зумовлений зв'язком ідеографічної лінгвістики з когнітивною лінгвістикою, оскільки об'єктом їх дослідження виступають концепти і концептуальні структури, що знаходяться у фундаменті мовної свідомості, закономірності їх розгортання. Утілення цього завдання пов'язане з опрацюванням різноманітних ідеографічних класифікацій через тематичні та семантичні поля, що репрезентують погляд на картину світу «від мови».

Об'єктом нашого дослідження є фразеосемантична група «Зовнішній вигляд» як один із найголовніших компонентів значеннєвого складника концепту людина у фразеології

східностепових українських говірок. Останній конструємо за допомогою фразеоідеографічної систематизації зібраних експедиційним шляхом у смт Новотроїцьке та смт Ольгінка Волноваського р-ну Донецької обл. ареальних фразеологічних одиниць [4].

Метою тематико-ідеографічної класифікації Ю. Прадід вважає «створення цілісної картини, у якій із окремих «камінчиків» складається мозаїка національної фраземної системи» [3, с. 35]. Ідеографічний опис відображає цілісний, глобальний образ світу, що формується внаслідок синтезу результатів пізнавальних та оцінних процесів, тобто картину світу, властиву певній мовній спільноті, або її частину. На думку Ж. Краснобаєвої-Чорної, темою фразеополя може виступати концепт, виконуючи функцію маркера введення у своєрідний мовний простір,

оскільки будь-який концепт виступає рубрикою ідеографічної класифікації, що відповідає природному членуванню реального світу [2].

Таким чином, фразеосемантичне поле «Людина» побудоване навколо концепту *людина*. За робочу, в дослідженні прийнято структуру: ФСП – сукупність фразеосемантичних груп, об'єднаних за концептуальним критерієм; ФСГ – сукупність фразеологізмів, об'єднаних однією архісемою (в нашому студіюванні – ‘людина’), що наявна у фразеологічному значенні всіх членів групи та відображає їхні спільні категорійні властивості й ознаки; ФСПГ – сукупність фразеологічних одиниць, об'єднаних диференційною семою (гіпосемою), за якою розрізняють одиниці того самого класу і яка пов'язує їх опозитивними відношеннями схожості або протиставлення [1]. Запропонована структура не є вичерпною, оскільки розрахована на аналіз концепту *людина* у фразеології східностепових українських говірок. Отже, модель фразеосемантичного поля «Людина» в східностепових українських говірках має структуру: 8 фразеосемантичних груп – 93 фразеосемантичні підгрупи – 706 фразеологічних одиниць.

ФСГ «Зовнішній вигляд» друга за численністю та складає 15,6% від опрацьованого фактичного матеріалу: 1) **ФСПГ «Худий»** (20 АФО): *аршин з'їсти; живіт через спину чухати; за вітром хилитися; за швабру ховатися; кістками торохтіти; у лобу шпарку пролізати; ховатися за удочку ‘бути дуже худим’; глиста в скафандрі; дрофа на ходулях; наглядне пособіє; пральна дошка; риба-камбала; ходячий скелет ‘худа людина’; вітер зламає (кого); в тріски можна взяти (кого); живіт між ребрами провалився (в кого); можна скелет вивчати*

(по кому) ‘про дуже худу людину’; те, що коней кусає ‘дуже худа й зла людина’; Геракл висушений ‘худий чоловік’; вилка в туфлях ‘худа жінка’; 2) ФСПГ «Гладкий» (19 АФО): *бочка з огірками; велика сила; вісім на вісім; гарбуз конопатий; два на два; дев'ять на дванадцять; десять на дванадцять; свиня вгодована; товстий вареник ‘дуже гладка людина’; аж жир капає (з кого); аж морда лопається (в кого); аж сало з вух капає (в кого); за день не оббігти (кого); за сім днів не об'їхати (кого); на конях не об'їдеш (кого) ‘про дуже гладку людину’; акваріум ковтнути; будку наїсти; духовку нажрати ‘погладшати’; рознесло як на дрожжах (кого) ‘про людину, яка дуже швидко погладшала’; 3) ФСПГ «Високий»* (16 АФО): *аж під стелю; аж у Києві видно (кого); як антена; як телевізійна башня; як черешня надворі ‘про дуже високу людину’; без драбини хату мазати; головою об тучі битись; головою хмари підпирати; тополлю доганяти ‘бути дуже високим’; два ноль ноль; сутки без обіду; ходячі ворота; хороший ополоник кашу мішає ‘дуже висока людина’; два метри сухостою; суха яблуня ‘дуже висока й худа людина’; вищий криши ‘дуже високий’; 4) ФСПГ «Зовнішньо подібні»* (10 АФО): *волос у волос, голос у голос; як із однієї крашанки; як з інкубатора ‘про дуже схожих людей’; в одній діжці вимішані; з однакової глини зліплені ‘схожі між собою’; два чоботи на одну ногу; двоє з лиця як з одного яйця ‘дві людини, дуже схожі одна на одну’; з одного дерева фрукти; однакового засолу огірочки ‘схожі між собою люди’; як мамонт на жирафа ‘про абсолютно не схожих людей’; 5) ФСПГ «Зовнішньо привабливий»* (9 АФО): *на всі сто; на сто процентів; як іграшка; як майська квіточка ‘про дуже вродливу, привабливу дівчину’; з воску злитий; медом намазаний ‘привабливий’; писана ікона ‘красива людина’; червона*

писанка 'дуже вродлива, приваблива дівчина'; як з журналу 'про красиву людину'; 6) ФСПГ «Зовнішньо неохайний» (8 АФО): Катька з хозтоварів; коза в сарафані; курка общипана; Манька в абрикосах 'неакуратно одягнена жінка'; голий, босий і в носках 'одягнений не за сезоном'; свиня в костюмі 'неакуратно одягнена людина'; Льошка з фабричної ленти 'неакуратно одягнений чоловік'; вівця під лопухом 'людина, якій не личить головний убір, одяг'; 7) ФСПГ «Низький» (8 АФО): аршин з кепкою; глиста під мікроскопом; гном без ковпачка; ліліпут без Гулівера; три вершка од горшка разом із картузом; три пядей од землі 'дуже низька на зріст людина'; горобчику по коліна; з кішку завбільшки 'про дуже низьку на зріст людину'; 8) ФСПГ «Зовнішньо непривабливий» (7 АФО): гречкою притрушений; як з воза лопатою скиданий 'некрасивий'; страхота господня; ходяча кляча 'дуже некрасива людина'; і вуха в грязюці (в кого); три дні макаки лиськали (кого) 'про брудну, неохайну людину'; як сім смертних гріхів

'про некрасиву людину'; 9) ФСПГ «Лисий» (4 АФО): була одна волосина, та й ту воша одкусила (в кого); на голові зеркало (в кого) 'про лисого чоловіка'; волосся стерти об подушки 'стати лисим'; кучерявий без волос 'лисий'; 10) ФСПГ «Кучерявий» (2 АФО): аварія на макаронній фабриці 'дуже пишне й кучеряве волосся'; Африка пішла 'про кучеряву людину'. Ідеографічний залишок аналізованої групи становлять АФО з актуалізацією неповороткості (повертатися як слон за зайцем), наготи (голий, босий і з відром), веснянкуватості (щебнем побитий), сутулості (дрючок горбатий), кривоногості (слон клишоногий), неакуратної зачіски (вівця обскубана), нестатурності (індюшка горбата).

Отже, ФСГ «Зовнішній вигляд» є другим за потужністю компонентом значеннєвого складника концепту людина у фразеології східностепових українських говірок. Подана класифікація може прислужитись у створенні відповідної лінгвістичної бази даних або словника.

Література:

1. Гарбера І. Явище синонімії у фразеології східностепових українських говірок. *Сучасні наукові дослідження та розробки: теоретична цінність та практичні результати – 2016 [матеріали міжнародної науково-практичної конференції (Братислава, 15-18 березня 2016 р.)]*. К. : ТОВ «НВП «Інтерсервіс», 2016. С. 29–30.
2. Краснобаєва-Чорна Ж. Ідеографічна класифікація фразеологічних одиниць у Словнику фразеологічних термінів сучасної української мови. *Лінгвістичні студії: зб. наук. праць*. Донецьк : ДонНУ, 2011. Вип. 22. С. 289–298.
3. Прадід Ю. Засади укладання фразеологічного словника ідеографічного типу. *Мовознавство*. 1995. №4-5. С. 35–40.
4. Garbera I. Person concept in the phraseology of the eastern Ukrainian dialects. *Лінгвокомп'ютерні дослідження: зб. наук. праць*. Вінниця : ДонНУ, 2016. Вип. 9. С. 9–13.